

Лідія Іванівна Ткаченко,

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник відділу
філософсько-методологічних проблем
інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.1

КРЕАТИВНІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНТЕНТ

В статті представлено нинішнє філософсько-образовательне розуміння феноменів креативності та творчості. Розглянуті різні точки зору на проблему. Сделано висновок про важливість формування здатностей людини до креативності та творчості в умовах розвитку сучасного суспільства, позначено шляхи їх формування.

Ключевые слова: розвиток особистості, креативність, творчість, сучасний контент.

The article gives a modern philosophical and educational understanding of the phenomena of creativity and creativeness. The author presents different viewpoints on the problem, the conclusion about the importance of the human capacity for creativity and creativeness in the development of modern society, the ways of their formation.

Key words: personal development, creativity, creativeness, modern content.

Творчість як процес і креативність як здатність до варіативності є загальними факторами, що можуть забезпечити безконфліктний, неантагоністичний шлях розвитку не лише конкретної особистості, а й людства в цілому. Розуміння цього й увага до розвитку зазначених якостей є важливим фактором гуманістичного розвитку суспільств. Тому в наукових дослідженнях ідеться про те, що діяльність людини в нинішніх умовах розвитку суспільства має бути позначена творчістю і креативністю. У державних документах, передусім освітніх, поставлено завдання формування творчої особистості. Творче ставлення до оточуючого, виявлення творчих потенцій у предметному світі стосується як матеріально-виробничої діяльності, що утворює фундамент суспільного життя, так і соціальної практики, що формує суспільні відносини, не кажучи про експериментальну (наукову) практику. Творчість сприймається як природний елемент діяльності та стає її необхідною компонентою. Разом з тим у науковій літературі більшою мірою (особливо зарубіжній) ідеться про формування креативності.

Метою нашої статті є з'ясування того, як у сучасному науковому дискурсі визначаються феномени творчості й креативності. Завданнями наших розвідок є наступні: проаналізувати сучасні дослідження щодо феноменів творчості й креативності, виокремити ідеї щодо формування особистісних характеристик, що виявляють феномени творчості й креативності.

Творчість у сучасних філософських українсько- та російськомовних словниках визначено як діяльність,

що породжує нові цінності (матеріальні, світ ідей), саму людину-творця.

Філософський енциклопедичний словник дає наступне визначення: «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» [9].

У філософському розумінні, кожна людина займається у житті творчістю, коли вона не просто механічно виконує роботу, але й намагається внести щось від себе, хоч у чому-небудь її вдосконалити. О. Некрасова зазначає: побачити що-небудь вперше надзвичайно важко, оскільки знання, освіта, звичка одразу все пояснюють, переводять у звичні штампи [8].

Ще одна теза, що міститься у вказаному визначенні, – «Творчість – це спосіб життя». Це узагальнення більше схоже на риторичну фігуру. Безсумнівно, що у житті є сфери, де потрібне точне виконання наказів, дотримання рецептури, ретельне відтворення технологій тощо, де творчість є обмеженою або й забороненою. Проте нинішня тенденція до творчості, як обов'язкової умови діяльності, має розумітися як вимога до творчого мислення людини. Потрібно акцентувати «особливу увагу на творчому началі та гнучкості з метою розвитку їх здатності постійно адаптуватися до вимог економіки, що ґрунтується на знаннях», – зазначає В. Кремень [4]. Діяльність як

виконання, ретельне, але таке, що повторює відоме, донедавна визначалася як дотримання якості, майстерність, нині не цінується у суспільстві як слухна. Тому лише творче ставлення, творче виконання будь-якої справи можуть оцінюватися як придатні. У цілому творчість – творче засвоєння, творче обмірковування, творче продукування – стає нормою. І з цією метою постає завдання виховання креативності – здатності до творчості.

Креативність (від латин. *creo* – творити, створювати) – здатність творити, здатність до творчих дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації. Було встановлено, що креативні здібності зазвичай не передбачають високого рівня «загального інтелекту», а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, музичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестатичним, внутрішньоособистісним та міжособистісним (за Г. Гарднером). Враховуючи дослідження Д. Трефферта [18], І. Меркулов підсумовує: для творчої особистості є типовим не лише рівень когнітивної, але й мотиваційної активності. Такі люди прагнуть до автономії, незалежності, самоствердження, що призведуть їх до пошуку маловивчених чи «гарячих» проблем, галузей знань, що формуються, аби кинути виклик загальноприйнятим уявленням [5].

Характерним для креативної особистості, додає В. Андрієвська [1], є відкритість до нового досвіду, тобто дивергентне мислення, коли пошук відбувається одночасно за різними напрямками, не підпорядковуючись єдиній логіці (на відміну від конвергентного, коли зусилля спрямовуються на відшукування одного, єдиного правильного розв'язку).

Спираючись на М. Сторфера [16] та Е. Торренса [17], К.О. Торшина, подібно до попереднього дослідника, виокремлює два типи креативного мислення. *Перший* – янусіанські розумові процеси, *другий* – здатність генерувати вид «одночасного бачення», необхідного для розв'язання складних причинно-наслідкових проблем.

Янусіанське мислення – це здатність активно обдумувати дві протилежні речі одночасно і за допомогою цього паралельно відпрацьовувати дві несумірні точки зору на предмет. Цей тип мислення є визначальним кроком у процесі створення наукових теорій та/або відкриттів таких людей, як А. Ейнштейн, Ч. Дарвін, Дж. Вотсон, Л. Пастер і Е. Фермі, і є сутністю креативного розумового процесу літературних критиків, поетів і філософів.

Другий психометричний підхід оцінює здатність людей генерувати вид інсайту, пов'язаний із суперсучасними навичками розв'язання проблем. Для розв'язання таких проблем людина повинна вміти перевіряти потенційні зв'язки між змінними, які спочатку потрібно перевести із семантичної форми подання в символічні коди, й утримувати в пам'яті мережу зв'язків, висновки, пов'язані з цими змінними, та «причинні» докази. Одночасно вони мають перевіряти комбінації змінних на предмет їх придатності в якості потенційного рішення [7].

У цілому креативне (творче) мислення характеризується пластичністю, рухливістю, оригінальністю [1].

Отже, україномовні та російськомовні дослідники визначають креативність як здатність, а творчість як процес і результат людської діяльності.

В англomовній науковій літературі слова «креативність» (*creativity*) і «творчість» (*creativeness*) походять від одного слова – креативний (*creative*), яке означає «такий, що передає або містить оригінальну ідею». Слово *creative* позначає також особу, яка професійно займається творчою діяльністю. У цілому можна говорити про наступні узагальнення англomовних дослідників щодо креативності.

Підсумовуючи наукові розвідки щодо креативності, М. Мамфорд дійшов висновку, що упродовж останнього десятиліття досягнуто загальної згоди в тому, що креативність обумовлює створення як духовного, так і корисного (матеріального) продукту [15].

Креативність також може бути визначена як процес створення будь-чого, що є як оригінальним, так і таким, що має цінність або характеризується неповторністю, експресивністю та винахідливістю [12].

Оригінальний погляд на сутність креативності висловив Хамід Раджей Різі. Він сформулював визначення креативності як розумової здібності продукувати нову ідею в будь-якій сфері. Тоді креативність – це, по суті, не отримані знання чи наукова діяльність, а навичка, що може бути покращеною за допомогою різних методів. Отже, креативність – це майже те ж, що стійка здатність до продукування новації безвідносно до часу, віку, способу, манери, шляху, технологій, переваг, обставин і обмежень [13].

Цікавим з точки зору відносин «особистість – суспільство» є підхід Ж. Годфруа. Він пише, що творцем, як й інтелектуалом, не народжуються. Це залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації потенціалу, що різною мірою, в тій чи іншій формі властивий кожному з нас. Дослідник посилається на А. Фергюсона, який вважав, що творчі здібності не створюються, а вивільняються. Для того, щоб зрозуміти, як розвинеться творча діяльність, необхідно оцінити не лише і навіть не стільки необхідний для цієї діяльності базовий рівень інтелекту, скільки особистість людини та шляхи формування її здібностей.

Будь-яка система виховання, створена суспільством, заснована на конформізмі. Ж. Годфруа зазначає, що це надійний шлях до забезпечення єдності всіх членів соціальної групи, але разом з тим і вірний спосіб зупинити розвиток творчого мислення. Дійсно, творча особистість в основі своїй чужа конформізму, а незалежність суджень дозволяє їй досліджувати шляхи, на які, з остраху здатися смішними, не наважуються вступити інші люди. Творча людина з працею входить в життя соціальної групи, хоча і відкрита для оточуючих та користується певною популярністю, вона перебирає на себе загальноприйняті цінності у випадку, якщо вони збігаються з власними. Разом з тим вона мало догматична в уявленні про життя та суспільство, а також про сенс власних вчинків. Творча

людина еkleктична, допитлива та постійно намагається об'єднати дані з різних областей. Творчі люди люблять бавитися, і голова в них наповнена різними дивними ідеями. Їх сприйняття світу безперервно оновлюється. Частіше творчі люди зберігають дитячу здатність до подиву та замилювання, і звичайна квітка може викликати у них такий же захват, як і революційне відкриття. Це мрійники, які можуть здатися божевільними через те, що втілюють в життя власні ідеї, що інші сприймають недоречними, одночасно приймаючи й інтегруючи ірраціональні аспекти своєї поведінки [3].

Більшість учених, зауважує К. Торшина, воліють судити про креативний процес за наявності продукту, разом з тим оцінку креативності можна провести в контексті критеріїв, що наявні в певній культурі, в даний час [7].

Посилаючись на Ф. Баррона й Д. Харрінгтона [11], К. Торшина робить наступні узагальнення щодо креативності.

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів. Така здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча процес може мати як свідомий, так і не-свідомий характер.

2. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації.

3. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню і ще одна властивість, що може бути названою придатністю естетичною, екологічною, оптимальною за формою, правильною і оригінальною на певний момент.

4. Креативні продукти можуть бути різні за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіже рішення соціальних проблем тощо [7].

Дослідник Ю. Антонян розглядає проблему мотивації, що передують будь-якій діяльності, у тому числі й творчій, наступним чином. «Мотив – це дещо внутрішнє для особистості, те, що спонукає її до діяльності, поведінки чи вчинку, спрямовує її та наповнює смыслом. Мотив покликаний задовольняти певні потреби, тому можна вважати, що потреба формує мотив. Крім потреби на виникнення мотиву впливають також емоції, ідеї, цілі тощо. При цьому мотиви, особливо провідні, можуть формуватися протягом життя, починаючи від народження» [2]. Отже, якщо у суспільстві існує активний запит на творчість та креативність, поза внутрішньою потребою індивіда до творчої діяльності, тобто зовнішні умови формування вказаних якостей, відповіддю особистості на цей запит стане формування додаткової мотивації до творчості та креативності.

Умовою будь-якої творчості є внутрішня свобода індивіда. На це свого часу вказав В. Розанов. Починаючи

скільки-небудь розуміти себе, писав він, я добре бачу, що я істота вільна, – не негативно вільна, не в тому розумінні, щоб я не мав перед собою зовнішніх засторог, а в тому сенсі, що я маю спроможність свободи [6].

Нинішній етап розвитку суспільства висуває запити до креативності та творчості. Вони мають вступати в конкурентну боротьбу з такими ж проявами заради власного ствердження. Про це зазначає сучасний соціолог Р. Флоріда. Він акцентує увагу на характері творчої діяльності, що не піддається формалізованій організації та контролю. По-перше, творча діяльність не має характеру повторюваності. Оскільки вона відбувається подумки, її неможливо спостерігати, а отже, й піддати тейлоризації. Нарешті, креативні люди схильні чинити опір спробам систематичного контролю [10]. Дослідник наводить власні міркування щодо пояснення внутрішніх причин, мотивів креативності та творчості особистостей такого роду. Представники креативного класу, зазначає Р. Флоріда, працюють заради можливості продемонструвати, на що вони здатні, заради визнання та поваги, що пов'язано з великою відповідальністю. Вони працюють тому, що хочуть брати участь у цікавих проектах разом з цікавими людьми, тому, що для креативної людини цим визначаються її ідентичність та волевиявлення [там само]. Ці міркування спонукають до розуміння індивідом власної ідентичності як самопізнання та саморозвитку, відповідно до внутрішніх інтенцій. Чим раніше особистість ідентифікує себе як творчу, тим більш продуктивними і повноцінними будуть її розвиток і життя.

Розширення ареалу пошуків ефективних шляхів підвищення креативності та творчої активності призвело до розвідок у галузі управлінської діяльності. Дослідники І. Какко та С. Інкінен поставили питання про те, що має бути наступним у ланцюгу «креативність – креативна особистість – креативний бізнес – креативний процес – креативна індустрія – креативна економіка», і відповіли наступним чином: це має бути креативний та інтуїтивний (*serendipity*) менеджмент. Йдеться про створення творчих груп та управління групами, в яких організовується динамічна співпраця креативних особистостей [14]. Отже, наступним шаблоном підвищення продуктивності у творчих процесах є наявність відповідного – креативного – управління.

Узагальнюючи аналіз сучасних досліджень проблеми креативності, можна зауважити про багатоманітність точок зору при зацікавленості питанням. Географія досліджень та широта охоплення науковими галузями (психологія, педагогіка, філософія тощо) свідчить про загальний інтерес до розв'язання цієї проблеми, що пояснюється ускладненням умов розвитку сучасного суспільства. По суті, креативність та творчість стають нормою не лише для творчих сфер діяльності.

Існує достатньо розроблений теоретичний і методичний базис, що може слугувати основою для подальших досліджень. Принциповими з напрацювань є визначення творчості як процесу діяльності зі

створення інноваційного продукту та результату (наслідку) цієї діяльності, в якому можна визначити матеріальну або духовну цінність. Спонукальною причиною до творення нового є мотивація, що задається як внутрішніми здібностями (потребами самореалізації) людини, так і зовнішніми обставинами (умовами) – соціальною та матеріальною сферами.

Феномен креативності визначається як здатність особистості до варіативності, гнучкості, інноваційності мисленнєвої діяльності, що передують процесу творчої дії. Креативність не є вродженою характеристикою індивіда. Вона вважається такою якістю особистості, що може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання. Основними з таких умов є розвиток особистості, мотивація до творчої діяльності та свобода індивідуальності. Ці умови мають дотримуватися креативним управлінням, яке є заключним ланцюгом у системі індивідуальних і суспільних факторів, що обумовлюють розвиток творчої діяльності.

Використані літературні джерела

1. Андрієвська В. В. Креативність [Текст] / В. В. Андрієвська; Гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України // Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 432.
2. Антонян Ю. М. О сущности мотивов [Текст] / Ю. М. Антонян // Философские науки. – 2009. – № 5. – С. 69–78.
3. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т.: Пер. с франц. [Текст] / Ж. Годфруа. – М.: Мир, 1992. – Т. 1. – 496 с., ил.
4. Кремень В. Г. Людиноцентризм в стратегіях освітнього простору [Текст] / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
5. Меркулов А. И. Креативность [Текст] / А. И. Меркулов; Под ред. А. А. Ивина // Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики, 2004. – С. 401–403.
6. Розанов В. В. Что против принципа творческой свободы нашлись возразить защитники свободы хаотической? / В. В. Розанов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zaknigu.ru/russian_classic/rozanov_vv
7. Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии [Текст] / К. А. Торшина // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 124–133.
8. Философия: Энциклопедический словарь [Текст] / Под ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 770 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
10. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее [Текст] / Р. Флорида; Пер. с англ. А. Константинов. – М.: Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.
11. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality / F. Barron, D. Harrington // Ann. Rev. of Psychol. – V. 32. – 1981. – P. 439–476.
12. Creativity. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Creativity>
13. Hamid Rajaei. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude
14. Kakko I. Homo Creativus. Aspects of Creativity and Serendipity Management / I. Kakko, S. Inkinen // Oxford Journals. Science and Public Policy. Vol. 36. – Issue 7. – August 2009. – P. 537–548.
15. Mumford M. D. Where have we been, where are we going? Taking stock in creativity research // Creativity Research Journal. – 2003. – № 15. – P. 107–120.
16. Storfer M. D. Intelligence and giftedness. The contributions of heredity and early environment / M. D. Storfer. – San Francisco; Oxford: Jossey Bass Publ., 1990. – 636 p.
17. Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in hetesting // R. Sternberg, T. Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. – P. 43–75.
18. Treffert Darold A. Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired, and Sudden Savant. – Jessica Kingsley Publishers. 2010. – 328 p.